

Soğdca Bazı Sözcüklerin Eski Uygurcadaki İmlası *

Özlem Ayazlı**
(Sivas - Türkiye)

Özet

Eski Uygurcada Çince'den, Toharcadan, Sanskritçeden, Soğdca'dan ödünçleme bazı sözcükler bulunmaktadır. Bu makalede, Soğdca'dan Eski Uygurcaya geçmiş bazı sözcükler üzerinde durulmakta ve bu sözcüklerin Uygurcadaki imlaları gösterilmektedir. Çalışma; *Giriş*, *Eski Uygurcadaki Bazı Soğdca Sözcükler* ve *Sonuç* olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm eski Türklerde Soğdca etkisinin kısaca açıklandığı giriş bölümüdür. Çalışmanın ikinci bölümünde Eski Uygurcada tespit edilen bazı Soğdca sözcükleri üzerinde durulmaktadır. Bu sözcükler şöyledir: *avant* “sebebi, nedeni”, *avtadan* “Manihaist piskopos, papaz”, *azun* “çocuk, varlık, yaşam”, *dentar* “rahip, keşiş, seçilmiş, seçkin”, *didim* “taç”, *äzrua* “Zurvan Tanrı (M), Brahma Tanrı (B)”, *frešti* “melek, haberci, ulak, havari”, *gav* “inek, sığır”, *hormuzta* “Hormuzta Tanrı (M), Indra Tanrı (B)”, *känt* “şehir”, *miğik* “ruhban sınıfından olmayan, sıradan”, *nizvani* “ihtiras, tutku”, *nom* “kanun, kutsal kitap”, *noš* “çok lezzetli yiyecek veya içki”, *pra* “bayrak”, *sarvag* “kule”, *šamnanč* “rahibe”, *š(i)mnu* “şeytan, zerdüştlük dininde kötülük ve karanlık tanrısı”, *šük* “sessiz, sakın”, *tamu* “cehennem”. Ayrıca çalışmanın bu bölümünde Uygurca metinlerdeki Soğdca sözcüklerin

* Bu çalışma, 21-23 Kasım 2014'de İstanbul'da Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen Milletlerarası Soğud-Türk Münasebetleri Sempozyumu'nda sunulan “Soğdca Bazı Kelimelerin Eski Uygurcadaki İmlası” başlıklı bildirimim gözden geçirilmiş, düzenlenmiş biçimindedir

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, civelek.o@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4981-6900.

orijinal biçimi, harf, yazı çevrimi ve Çince denkliği verilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise incelenen söz konusu sözcüklere dayanılarak Soğdca ve Uyгурca imla arasındaki nüanslar açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uyғurca, Soğdca, Çince, İmla.

Abstract

Orthography of Some Sogdian Words in Old Uyghur Turkic

There are some borrowed words in old Uyghur which were adopted from Chinese, Tocharian, Sanskrit language and Sogdian. In this article, the focus is on some words that were borrowed from Sogdian to Old Uyghur. In addition, the orthography of these words in Uyghur are presented. The study includes three parts which are *Introduction*, *Some Sogdian Words in Old Uyghur* and *Conclusion*. The first part is the introduction in which the Sogdian effects on the Old Turks are briefly mentioned. In the second part of this study, we elaborated on some Sogdian words identified in Old Uyghur. These words are as follows: *avant* “cause, because of”, *avtadan* “bishop, Manichean priest”, *ažun* “child, existence, life”, *dentar* “religious, priest, monk”, *didim* “diadem”, *äzrua* “Zurvan (M), Brahma (B)”, *frešti* “angel, messenger, apostle”, *gav* “cow, ox”, *hormuzta* “(name of a) Manichean God (M), Indra (B)”, *känt* “city”, *miđik* “lay”, *nizvani* “passion”, *nom* “law, canon”, *noš* “ambrosia”, *pra* “banner”, *sarvag* “tower”, *šamnanč* “nun”, *š(i)mnu* “demon, Ahriman”, *šük* “silent, speechless”, *tamu* “hell”. In addition, the original form, transliteration, transcription and the Chinese equivalences of the Sogdian words in the Uyghur texts are provided in this part. In the conclusion part, the nuances between Sogdian and Uyghur orthographies are explained based on above words.

Key Words: Old Uyghur, Sogdian, Chinese, Orthography.

1. GİRİŞ

Hint-Avrupa dil ailesinin İran koluna ait bir dil olan Soğdca, bugünkü Özbekistan'da Semerkant merkez olmak üzere batıda

Buhara'dan kuzeydoğudaki Taşkent'e kadar uzanan bir alanda konuşulmuştur. Soğdlu tüccarlar, Çin ve hatta Moğolistan'ın derinliklerinde “İpek Yolları” adı altında ticaret yerleri kurmuşlar ve sonuç olarak, Soğdca hem ana dil olarak hem de ana dili başka diller olan insanlar tarafından ortak dil (*lingua franca*) olarak geniş bir alanda konuşulmuş ve yazılmıştır.¹

Soğdlar, zamanla Türk devleti içerisinde de önemli rollerde yer almış ve bunun sonucu olarak da dilleri önemli bir statü kazanmıştır. Birinci Türk Kağanlığından kalan Soğd² ve Moğol³ dillerinde yazılmış Bugut yazıtı da bunun bir göstergesidir. Wilkens (2016, 193), Eski Türkçede *Nirvānasūtra*'nın bir çevirisi olduğu iddia edilen kagan Ta bo'nun saltanatı zamanındaki Budist

¹ Sims-Williams, N., *The Sogdian Influencers on the Silk Road*, “Sogdian Language and Its Script” <https://sogdians.si.edu/sidebars/sogdian-language/> [Erişim Tarihi: 21.06.2020].

² Soğd sözcüğü, II. Türk Kağanlığına ait Kül Tegin yazıtının kuzey yüzünün 12. satırında ve Batı yüzünde *Sogud* adı ile geçer. Bilge Kağanın kardeşi Kül Tegin'in ölümünden duyduğu üzüntüyü anlattığı bu satırlarda kardeşinin ölümü için yas tutmaya gelenler arasında Soğdların da olduğunu dile getirir: *kuriya kün batsıkdaki sogud berçiker bukarak uluş bodunta nek señtin ogul tarkan kelti*. (Kül Tegin, Kuzey 12) / Batıda güneşin battığı yerlerden Soğut Berçiker, Buhara şehri halkından General Nek, Oğul Tarkan geldi (Ölmez, 2012, 100) *kurıdın [s]ogud örti* / Batıdan Soğdlar ayaklandı (Kül Tegin, Batı). Kül Tegin yazıtının Doğu 31. ve 39. satırlarında *Sogud* kavmi *Sogdak* biçiminde görülür. Göktürklerin Soğdlarla savaştığını bu satırlar açıkça gözler önüne sermektedir: *umay teg ögüm katun kutıña inim kül tegin er at bultı altı yegirmi yaşına eçim kağan elin törösın anca kazgandı altı çuv sogdak tapa süledimiz buzdumuz* (KT D 31) / Umay gibi olan sultan annemin talihiyle küçük erkek kardeşim Kül Tegin erlik adını buldu. (Daha) on altı yaşındayken amcam hakanın devleti, yasaları için birçok fetihler yaptı. (Onunla) Altı Çuv Soğdlara karşı sefer ettik, (onları) bozguna uğrattık (Ölmez, 2012, 97) *sogdak bodun éteyin téyin yenchü ügüz keçe temir kapıgka tegi süledimiz* (KT D 39) / Soğut halkını düzene sokayım diye Sir Derya'yı geçip Temir Kapıg'a kadar sefer ettik.

³ Bugut yazıtının üç yüzü Soğdca ve bir yüzü Sanskrit dilinde (Tekin ve Ölmez, 2003, 19) olduğu görüşü yapılan araştırmalar neticesinde yerini yazıtın Soğdca ve Moğolca olduğu görüşüne bırakmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ölmez, 2020, 30.

rahip Jinagupta'nın faaliyetlerinin (528-605) 6. yüzyılda Çin kaynaklarında bildirilen en göze çarpan olay olduğunu dile getirmekte ve metnin Türk diline tercüme edildiği notunun, ilk Türk imparatorluğundaki resmî, idari dilin Soğd dili olduğuna işaret edebileceğini vurgulamaktadır. Uygurlar döneminde de Soğd etkisinin artarak devam ettiği görülmektedir. Uygurların Mani dinini kabul etmesiyle birlikte Uygur sarayı üzerindeki Soğd etkisi artmış ve Çin kültürü yerine Soğd kültürünü seçmeleri de Soğd etkisini daha yaygın bir hâle getirmiştir⁴. Böylece Soğdlar, Uygurların sosyo-ekonomik, dinî ve kültürel hayatlarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Uygur Kağanlığı döneminden kalan Türkçe (Uygurca), Çince ve Soğdca olmak üzere üç dilli Kara Balgasun yazıtı ve Türkçe-Soğdca olan iki dilli Sevrey yazıtı da Soğd dilinin Uygurlar arasında da önemli bir konumda olduğunun göstergesidir. Bu karşılıklı iletişimin bir sonucu olarak Uygur Türkçesiyle yazılmış metinlerde Soğdcadan alıntılanmış sözcükler görülmektedir. Bu çalışmada da Soğdcadan Uygurcaya geçmiş bazı Soğdca sözcüklerin Uygurcadaki yazımı, imlası üzerinde durulmaktadır. Eski Uygurcadaki Soğdca sözcükler, elbette burada olanlarla sınırlı değildir. Ancak çalışma, yirmi sözcük ile sınırlandırılmıştır.

2. ESKİ UYGURCADAKİ BAZI SOĞDCA SÖZCÜKLER

Burada, Soğdca sözlükten taranan madde başları verilmekte, sözcüklerin Uygurcadaki harf ve yazı çevrimi verildikten sonra tespit edilebilen Çince denklikleri ve Uygurcadaki sözlük anlamları gösterilmektedir. Soğdca sözcükler, Uygurca metin örnekleri ile desteklenmektedir.

2.1. **avant** < Sğd. *'nβ'nt* “cause, because of / sebep, neden” (Gharib, 1995, 36)

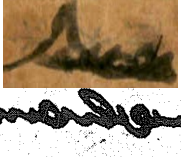
⁴ Soğdların Uygurlar üzerindeki etkisi için bk. Mackerras, 2002, 456.

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
'nβ'nt		''v'nt ⁵	<i>avant</i>	因緣 <i>yin yuan</i>	neden, sebep

Uygurcada *avant* sözcüğü “sebep, (sonraki olaylara) neden olacak iş” (UW N II 49-50) anlamına gelmektedir ve çoğunlukla *tilta-* “neden olmak” kökünden gelen *tiltag* “neden, sebep” sözcüğü ile ikileme oluşturmaktadır: *avant tiltag* “neden, sebep₂” (Ölmez, 2017, 254). Ayrıca Soğdca *'nβ'nt* olan bu sözcük için Uygurcada *avant* okuyuşu tercih edilmektedir. Röhbörn (UW 276a), Soğdcadan Uygurcaya geçmiş *avant* sözcüğünün Soğdca biçimi olan *'nβ'nt* sözcüğündeki *-nv-* ünsüz çiftinin Eski Türkçe için sıradışı bir ünsüz çifti olduğunu söylemekte ve sözcüğü *avant* olarak okumaktadır.

bo sezikniñ bar bolguluk avanti tiltagı ülgüsüz üküš üčün yänä munı üzä yañılmakniñ şipki ögrätiglärin äñ mintin / bu şüphenin mevcut nedenleri₂ sayısız₂ olduğundan ve yanılğının kötü alışkanlıkları bile... (BT XXV 92₆₂₂₋₆₂₄).

2.2. avtadan < Sgd. *'ft'd'n* “bishop, Manichean priest / Manihaist piskopos, papaz” (Gharib, 1995, 26)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Anlam
'βt'd'n ~ 'ft'd'n		'vt'd'n ⁶ ''pyd't'n ⁷	<i>avtadan</i>	piskopos, papaz

Sözcük, Uygurlara ait Köktürk harfli Kara Balgasun yazıtında *avtadan* “Manihaist piskopos, papaz” (Ölmez, 2018, 31)

⁵ Petersburg yazması, AYS 411₂₂

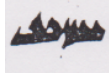
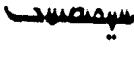

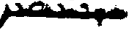
⁶ BT V Tafel XLVI.

⁷ BT III Tafel LXIII.'te sözcük *apidağan* “piskopos” olarak okunmuştur, olması gereken *avtadan* okuyuşu için bk. UW N II 56.

biçiminde geçmektedir. Röhrborn, “Manihaist kilisesinde en yüksek ikinci makamın sahibi olan piskoposun adı” (UW N II 56) anlamına gelen *avtadan* için Soğdca *aftadan* okuyuşunun göz ardı edilemeyeceğini ifade etmektedir. *Avtadan* sözcüğündeki -v- ünsüzü için Uygurca yazmalarda v'nin yanı sıra p harfinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu da Uygurca ilk metin yayınlarında sözcüğün *apidağan* “piskopos” (BT III 82a₁₀₂₇) okunmasına neden olmuştur. Ancak, son dönemlerdeki metin yayınlarında *avtadan* okuyuşu yaygınlık kazanmıştır. *Avtadan* sözcüğü için bk. BT III 82a₁₀₂₇, BT V 76a₇₂₆₋₇₂₉, M III 43⁸.

t(ä)ñri avtadan ulug kutıña kulutı külüg toña teğin ötügümüz... / İlahî piskopos yüce majestelerine köleleri Külüg Toña prene ricamız ... (BT V 76a₇₂₆₋₇₂₉).

2.3. aźun Sğd. 'ʒwn “child, existence, life / çocuk, varlık, yaşam” (Gharib, 1995, 17)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
'ʒwn ('zwn, 'jwn, 'z'wnh)	 	'ʒwn ⁹ 'ʒwnt'qy ¹⁰ 'z wnt' ¹¹ 'z wn ¹² 'ʒwnyñtyn ¹³	<i>aźun</i> <i>aźuntaki</i> <i>aźunta</i> <i>aźun</i> <i>aźununtun</i>	世 <i>shì</i> ¹⁴	dünya, âlem, varlık şekli

⁸ M III 43'te *whmn itadalar* olarak geçen sözcüğün *w(a)hman avtadanlar* okunuşu için bk. UW N II 56.

⁹ AYS VI 779. satır, AYS'de sözcük genelde 'ʒwn olarak yazılmıştır.

¹⁰ AYS IV 228₂

¹¹ BT XXV 176₁₈₇₄, Tafel 34, Mainz 181 + Mainz 587

¹² AYS VI 438₈

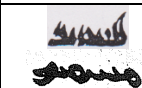
¹³ AYS I 14₂₃.

¹⁴ AYS VIII 422, 世 *shì* “otuz yıllık bir nesil; kalıtsal; yaş; birisinin hayatı, yaşamı; dünya” Giles 9969.

Uygurcada *ažun* sözcüğü, “1. (Budizmde) varlık şekli, varlık biçimi; 2. “(Budizmde) hayat ve yaşam süresi; yeniden doğma, var olma”; 3. (İslam ve popüler Budizmde öbür dünyanın karşıtı olarak) dünya, bu dünya” (UW N II 121) anlamındadır. *Ažun* sözcüğü imla açısından değerlendirildiğinde ise sözcüğün ’’šwn, ’’šwnt’, ’’zwn, ’’zwn, ’’šwñ, ’’zwn¹⁵ şeklinde Uygurcada farklı yazımlarının olduğu görülmektedir. Bu farklı yazımlar, arařtırmacılar tarafından zaman zaman farklı yazı çevrimlerine de neden olmuřtur. Söz gelimi, *ašun* (AYS I 14₂₃), *ažun* (U II 81₆₉) gibi. Son yıllarda ağırlık kazanan eğilim ise, yazıma ait bütün özelliklerin harf çevriminde gösterilmesi ve sözcüğün *ažun* olarak yazı çevriminin yapılmasıdır. Röhrborn (2017, 121) *ažun* sözcüğünü iki grupta değerlendirir. Birinci grubu Uygurca metinlerde noktalı ve noktasız *z*’nin (’’zwn, ’’zwn, ’’zwn) gösterilme durumuna göre kendi içerisinde dörde ayırır. İkinci grubu ise sözcüğün Uygurca metinlerde görülen ’’šwn, ’’šwñ, ’’šwñ biçimleri oluşturur.

ayıg ažunta bulurlar bilmätin öcmäkig ken amranmakka bodulmaktın öñi üdrüldüktä bulurlar ol bilip öcmäkig / Kötü varlık biçiminde bilmeden sönmeyi (apratisaṃkhyānirodha) bulurlar, sonra ihtirasa bulaşmaktan ayrıldıklarında o bilip sönmeyi (pratisaṃkhyānirodha) bulurlar (Özönder, 1998, 125a₁₃₋₁₅).

2.4. **dentar** < Sğd. *dynd*’r “religious, priest, monk, electus / rahip, keřiř, sečilmiř” (Gharib, 1995, 149).

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
<i>dynd</i> ’r ~ <i>dynd</i> ’’r		<i>dynt</i> ’r ¹⁶ <i>tynt</i> ’r ¹⁷	<i>dentar</i> <i>đentar</i>	苾芻 <i>bi chu</i> ¹⁸	keşiş

¹⁵ U II 81₆₉.

¹⁶ BT XXV 104, U 2419 + U 3054

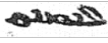
¹⁷ BT III Tafel VIII, 113. satır

¹⁸ Giles 8943.

“Rahip, din adamı, seçilmiş” anlamına gelen *dentar* sözcüğünün Uygurcada genelde *toyın* (< Çin. 道人 *dao ren*) “rahip” sözcüğü ile ikileme oluşturduğu görülmektedir: *toyın dendar* “rahip, din adamı₂” (Ölmez, 2017, 293). Ayrıca imla açısından değerlendirildiğinde sözcüğün Soğdcada ikinci hecede *δ* Uygurcada ise *t* harfi ile yazıldığı görülmektedir. *Dentar* sözcüğü, Uygurca ilk metin yayınlarında¹⁹ yazı çevrimi harf çevrimine uygun olarak yapıldığı için *ıntar* (BT III 88a₁₁₃) olarak da görülmektedir. Ancak olması gereken ve son dönem Uygurca metin yayınlarında yaygınlık kazanan biçim *dentar*²⁰ okuyuşudur. Ayrıca *dentar* için bk. Huastuanift²¹ 148b_{109, 283, 172, 301, 363}, AYS IV 846a₃₉₀, AYS VI 304b₁₀₄₄

käd č(a)hšap(a)t dyan bilgä biligtä ulatı adroklarka tükällig el bahşısı kamag toyınlarig dentarlarig yıgturup kälürüp... / sağlam ahlaklı, meditasyon bilincine ve diğer mükemmelliklere sahip bütün keşişleri₂ getirip... (BT XXV 60₁₀₂₋₁₀₄)

2.5. didim²² < Sğd. δydm “diadem / taç” (Gharib, 1995, 148)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
δydm	 	tydym ²³ dytym ²⁴	<i>didim</i> <i>didim</i>	冠 guan ²⁵	taç

Uygurcada *didim* “taç” (< EYun. *diadēma* Tekin, 1976, 380a)

¹⁹ İlk dönem ve son dönem metin yayınlardaki Uygurca yazım özellikleri için bk. Ayazlı-Ölmez, 2011, 43-83.

²⁰ *dentar* okuyuşu için bk. UW N II 23 (*at* maddesi içinde)

²¹ Huastuanift’te (2014, 148b) *dendar* okuyuşu görülmektedir.

²² Altun Yaruk’ta bir kez geçen sözcük BT VII, IX ve XIII’te de görülmektedir.

²³ RM 313₁₅, AYS IV 2766. satır.

²⁴ BT VII 432 satır.

²⁵ Taisho: 419b17, 冠 *guan* “modern çağlarda eski Çinliler ve Taocular tarafından giyilen koni şeklinde başlık; kuşun tepesi, sorgucu” Giles 6373.

sözcüğü, genelde *psak* (< Sgd. *ps'k* “taç” Gharib, 1995, 298) sözcüğü ile *didim psak*²⁶ “taç” (Ölmez, 2017, 260) şeklinde ikileme oluşturmaktadır. Ayrıca Soğdca *dydm* ve Uygurca *tydym*, *dytym* biçimlerinden anlaşılacağı üzere Uygurcada sözcüğün ikinci hecesine *ye* harfinin eklendiği görülmektedir. *Didim* sözcüğündeki söz başı ve söz içi *-d*, *-d-* sesleri Uygurcada *d* ve *t* harfleri ile gösterilmiştir. Bu da Uygurca ilk metin yayınlarında *ditim* (BT VII 88b₄₃₂; BT XIII 210b_{20.12}) okuyuşuna neden olmuştur. Son dönemlerdeki metin yayınlarında ise *didim* (DKPAM 365a, AYS IV 846a, UW N II 237²⁷) biçimi yaygınlık kazanmıştır.

tolp ät'özin üküš törlüg ärdinilig yevig tiziglär üzä etip yaratıp töpösintä yänä hualıg didim kedmişleri közünür / bütün vücudunu çeşitli değerdeki gerdanlıklar₂ ile süslemiş₂ başlarına yine çiçekli taç giydikleri tezahür eder (AYS IV 509₂₇₆₃₋₂₇₆₇).

2.6. *äzrua* < Sgd. *'zrw'* / *zrw'* “Zurvan (M), Brahma (B) / Zurvan (M), Brahma Tanrı (B)” (Gharib, 1995, 93, 465)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
'zrw' ~ zrw'		'z rw' ²⁸	<i>äzrua</i>	梵天 <i>fan tian</i> , 梵 <i>fan</i>	Brahma / Zurvān

Uygurcada *äzrua* (UW N II 353) sözcüğü, “1. Manihaizmde Işık Ülkesinin en büyük tanrısının adı; Büyüklük babası; 2. Budizmde en büyük tanrının adı, bu dünyanın hükümdarı (Skr. brahman), Budizmde Brahmanın yanındaki tanrılara verilen ad, Brahmanın maiyeti; 3. Brahmanizmle ilgili bağlamlarda; sonsuz mutlak

²⁶ Sözcükle ilgili farklı okuyuşlar söz konusudur: *psak* (DKPAM 419b), *pesek* (Ölmez, 2017, 60), *psak* “çiçek dal ve yapraklarından yapılmış halka” (UW N II 240, *ärdini* maddesi içinde).

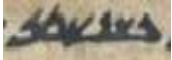
²⁷ *ärdini* maddesi içerisinde *didim* sözcüğü yer almaktadır.

²⁸ RM 88₁₃

varlığın (Skr. *brahman*) adı” anlamındadır. Sözcük, Mani dininde zaman ilahı *Zurvān*’ın, Budizmde ise *Brahman*’ın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Tokyürek (2019, 495), Manihaizmde en büyük tanrı olan *Zurvān*’ın iyiliğin kaynağı ışık bölgesinde oturduğunu ve en büyük baba olarak adlandırıldığını, Budist Uygur metinlerinde ise *āzrua* sözcüğünün “Brahma tanrı” olarak dile getirildiğini ve dünyanın en büyük hükümdarı olduğunu ifade etmektedir. Tokyürek (2019, 496), bu durumu Manihaizmin Budizmden etkilenmesinden ziyade ortak kültür unsuru olarak değerlendirmektedir. Ayrıca imla açısından değerlendirildiğinde sözcüğün, Soğdca ile ortak harf çevrimine (*’zrw’*) sahip olduğu görülmektedir. *Āzrua* için bk. DKPAM 371b_{1312, 1608}, AYS IV 860b_{3304, 3326}, AYS VI 309a_{395, 471, 725}, Huastuanift 147a_{217, 211, 245}.

tnl(i)glarnıŋ üç yavlak yolların arıtdaçı külçirmäkig körkitü y(a)rılıkap āzrua ünintin säviglig sav üzä ... / Canlıların üç kötü yaşam biçimini temizleyen, gülümseme lütfunda bulunan Brahma sesinden tatlı sözlerle... (BT VIII 95₄₂₋₄₄)

2.7. frešti < Sğd. *fryšty* “angel, messenger, apostle / melek, haberci, ulak, havari” (Gharib, 1995, 157).

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince
fryšty ~		<i>pryštyl’r</i> ²⁹	<i>freštilär</i>	melek
βryšty/k		<i>vryšty</i> ³⁰		

“Melek” anlamına gelen *frešti* (DTS 193b) sözcüğü, Manihaist ve din dışı Uygur metinlerinde tespit edilmiştir: BT V 79a_{280, 283}, Huastuanift 148b₂₆₂; M III 40; EUygDD 118. *Frešti* sözcüğündeki *f-* sesi için Uygurcada *p* ve *v* harflerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu da Uygurca ilk metin yayınlarında sözcüğün *prišti* (M III 40) ve *vrišti* (BT V 88b₂₄₁) okunmasına neden olmuştur. Uygurcada sözcüğün *frište* (BT V), *brišti* (DTS 119a), *fä-*

²⁹ BT V Tafel XVIII, U 297’den alınmıştır.

³⁰ U 322 seite 1, T II B 65

rištā, fārišti, frišti (DTS 193b) okuyuşları da mevcuttur. Bu çalışmada tercih edilen *frešti* için bk. UW N I 109, *alp* maddesi.

*ötrü ol yäklär yegäy antada ken ymä freštilär*³¹ ingäy / Sonra o şeytanlar yiyecek ondan sonra melekler inecek (BT V 40278-280).

2.8. *gav* < Sğd. $\gamma'w$ “cow, ox / inek, sığır” (Gharib, 1995, 161)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
$\gamma'w$		$q'v$ ³²	<i>gav</i>	牛 <i>niu</i> ³³	inek, sığır

“İnek, sığır” anlamına gelen *gav* sözcüğü, Uygurcada *g(o)ronč* (< Skr. *gorocanā* “bir ineğin safrasından veya idrarından hazırlanan parlak sarı renkli pigment” Soothill, 1937, 312a) sözcüğü ile birlikte ikileme oluşturmaktadır. *gav g(o)ronč*³⁴ sözcüğünün Çince denkliği olan 牛黃³⁵ *niú huáng* “cow bezoar³⁶ / inek panzehir taşı” (Giles 8346) anlamındadır. Ayrıca imla açısından değerlendirildiğinde *gav*³⁷ sözcüğünün, Soğdca ile ortak harf çevrimine sahip olduğu görülmektedir.

³¹ Sözcük, BT V’te *frište* olarak geçmektedir.

³² RM 475₂₀

³³ Taisho: 435a1

³⁴ Ayrıca *goroč[an]* *gav g(o)ronč* için bk. AYS VII 200.

³⁵ *gav goroč*’un Çince denkliği 牛黃 ve “inek safra taşı” anlamı için bk. AYS VII 200.

³⁶ Bezoar: Geviş getiren bazı memeli hayvanların (keçi, lama) mide ve bağırsaklarında meydana gelen ve halk arasında bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılan eskiden panzehir olarak kullanılan taş (Redhouse 88a; Ülkü, 1993, 153a).

³⁷ Soğdca *w* harfi; Uygurca *o, ö, u, ü* ünlülerini (krş. Sğd. *xwrmzt’* > Uyg. *hormuzta*, Sğd. *šwk* > Uyg. *šük*) veya *v* ünsüzünü [krş. Sğd. *w’xšyq’* ~ *w’xšyk’* (Gharib, 1995, 400b) > Uyg. *vahšik* “iyi ruh”] karşılamaktadır. Diğer bir deyişle Soğdca *w* harfinin Türkçede hem ünlü hem de ünsüz değeri vardır.

*ol iki kırk törlüg otlar tep tesär bančana ekir goroč[an] gav³⁸
g(o)ronč zaparka yıpar yorunčga m(a)haboga kin yıpar
monavıra kızıl v(i)rgersün / ‘o otuz iki türlü bitki
hangileridir?’ diye sorarsan, bančana ekir, goročan gav
g(o)ronç, zaparka yıpar yorunčga, m(a)haboga kin yıpar,
monavıra kızı v(i)rgersün... (AYS VII 134₃₉₅₋₃₉₉).*

2.9. hormuzta < Sğd. *xwrmzt’* βγγ “(name of a) Manichean God, First man / Manihaizme ait bir Tanrı, Manihaizmde ilk insan (Gharib, 1995, 437).

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
xwrmzt’		qwrmwz t ³⁹	<i>hormuzta</i>	帝釋 <i>di shi</i>	İndra (bir ilah)

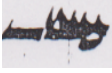
Hormuzta täñri, Manihaizmde ilk insan, Budizmde ise Indra olarak bilinen tanrıya verilen isimdir. Manihaist Uygur metinlerinde *hormuzta täñri* “Öhrmazd tanrı” ve yine Budist Uygur metinlerinde “Tanrılar hükümdarı Indra tanrı” şeklinde yer alan terim, iki dinde de farklı anlam ifade etmektedir (Tokyürek, 2019, 496). Ayrıca imla açısından değerlendirildiğinde sözcüğün Soğdca *xwrmzt’*, Uygurcada *qwrmwzt’* biçiminde olduğu görülmektedir yani sözcük, Uygurcaya geçerken ikinci heceye *vav* harfi eklenmiştir.

*[ulug k]üçlüg äzrua hormuz[t]a [t(ä)ñri] [luu xan]la[rı]
u[latı] k[inare]lär.../ güçlü Brahma ve Indra Tanrı ejderha
hanları ve diğer mitolojik canlılar (AYS I 142₃₉₆₋₃₉₈)*

³⁸ Kaya (1994, 490b) tarafından *gao* olarak okunmuştur.

³⁹ RM 88₁₄

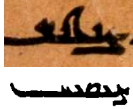
2.10. *känt* < Sğd. *knδ* “city / şehir” (Gharib, 1995, 190)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
<i>knδ</i>		k'nt ⁴⁰	<i>känt</i>	城邑 <i>cheng yi</i>	şehir

Soğdca *känt* “şehir” (ED 728a) sözcüğü, genelde Uygurcada muhtemelen alıntı bir sözcük olan *suzak* veya Türkçe bir sözcük olan *uluş* ile birlikte kullanılarak ikileme oluşturmaktadır: *känt suzak* “şehir ve köy” (Ölmez, 2017, 271; AYS IV 875b₁₂₁₉, AYS VI 317b₀₀₆₃), *känt uluş* “şehir başkent” (Ölmez, 2017, 271, BT I 58b_C 3,3). Ayrıca imla açısından değerlendirildiğinde sözcüğün Soğdca *knδ*, Uygurcada *k'nt* biçiminde olduğu görülmektedir yani sözcük, Uygurcaya geçerken söz başındaki iki ünsüz arasına *elif* harfi eklenmiştir.

birök näcätä siñäkkäyä bor bä'gni içip äsürüp känt suzak sayu tüzükä kězä yapa tægzinip... / Eğer küçük sinek, şarap ve bira içip sarhoş olup her taraftadaki şehir ve köyü gezip... (AYS I 102₁₁₀₉₋₁₁₁₁).

2.11. *miğik* < Sğd. *myδ'k(k)* “lay / ruhban sınıfından olmayan, sıradan” (Gharib, 1995, 223)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
<i>myδ'k(k)</i>		mydyk ⁴¹ mytyk ⁴²	<i>midik</i> <i>miđik</i>	凡夫 <i>fan fu</i>	ruhban sınıfından olmayan, sıradan

Soğdca *midik* sözcüğü, genelde *prtagčan* (< Skr. *prthagjana* Soothill, 1937, 188a) “sıradan kişi, ruhban sınıfından olmayan” sözcüğü ile ikileme oluşturmaktadır: *midik prtagčan*⁴³ “sıradan,

⁴⁰ Petersburg yazması, AYS 406₂₂

⁴¹ BT XIII 219a_{12.011} / U 3269seite2

⁴² RM 41₁₀.

⁴³ Aydemir (2013, 440₁₈₃₅₋₁₈₃₇), “sıradan insan” anlamını verdiği bu ikilemenin *midik prtagčan* (Çin. 凡夫 *fan fu*) olarak yazı çevrimini

ruhban sınıfından olmayan, avam” (Ölmez, 2017, 277; Şen, 2002, 193). Ayrıca imla açısından değerlendirildiğinde sözcüğün ikinci hecesinde Soğdca *elif* Uygurcada ise *ye* harfi görülmektedir. *midik* sözcüğündeki söz içi *-d-* sesi için Uygurcada hem *d* hem de *t* harfi kullanılmaktadır.

kutka tägmädük midik prtagčan tınl(ı)glarka ulatı tapıgsak ayançañ köñüllüg ogul kız ögiñä kañına takı ymä öztä yašta uluglarka utlı sävinč tägürgälim / (Budanın) kutuna ulaşmamış sıradan₂ canlılara ve derin saygıya sahip₂ erkek ve kızın annesine babasına ve diğer büyüklere minnet₂ duyulım (BT XIII 219a_{12.011}).

2.12. nizvani < Sğd. *nyzβ'ny(y)* “passion / ihtiras, tutku” (Gharib, 1995, 255)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
nyzβ'ny(y) ~ nyzb'ny	نيزبني	nyz v'ny ⁴⁴	nizvani	煩惱 <i>fan nao</i>	hırs, ihtiras

“İhtiras” anlamına gelen *nizvani* sözcüğünün Budizmdeki anlamı Tokyürek (2010, 39) tarafından “aldanış, kir, kirlilik, dünyevi arzu ya da basit istekler” şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca imla açısından incelendiğinde sözcüğün Soğdca ile ortak harf çevrimine (*nyzv'ny*)⁴⁵ sahip olduğu görülmektedir.

darni tegmä alku[nı] tutdaçi ädrämkä tägip tılañurma[k]ları üzä yetinčsiz tutunčsuz alku nizvani_kadguların üz[mäläp] ilişlärin tartışların ü[zmiş] ketärmış / Darnilerin hepsini yerine getirecek erdeme ulaşip erişilmez söz söyleme yetisi (belagat) ile bütün hırs kaygısını yok edip (dünyevi) bağlarını koparmış (AYS I, B I.86-91).

yapmaktadır. Kaya (1994, 646b) *midik partagčan* olarak okumaktadır. *Prtagčan* okuyuşu için bk. BT XXV 401b.

⁴⁴ RM 690₁₁

⁴⁵ Sğd. *β* harfî, Uyg. *v* ünsüzünü karşılamaktadır.

2.13. nom < Sğd. *nwm* < Yun. “law, canon / kanun, kutsal kitap”
(Gharib, 1995, 246)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
nwm		nwm ⁴⁶	<i>nom</i>	法 <i>fa</i> , 經 <i>jing</i>	öğreti, kanun

Uygurcada “öğreti, kanun, yasa” (ED 777a) anlamına gelen sözcük, genellikle Sanskritçeden ödünçleme *ârdini* “mücevher” (*nom ârdini* “öğreti mücevheri”) sözcüğü ile birlikte kullanılmaktadır. *Nom* sözcüğü, Budist, Manihaist ve din dışı metinlerde (AYS IV 900a-b, AYS VI 329b, Huastuanift 151b^{110, 373, 295}, BT V 82a^{5, 100, 108}, EUygDD 183) sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca imla açısından incelendiğinde sözcüğün Soğdca ile ortak harf çevrimine (*nwm*) sahip olduğu görülmektedir.

nom ârdini ugrinta bo yertinçüdäki tnl(i)glar bulurlar t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhanniñ asıg tusu kılmakın / Bu öğreti mücevheri aracılığı ile yeryüzündeki canlılar Tanrılar Tanrısı Budanın faydasını görür (Xuanzang VIII 54)

2.14. noš < Sğd. *nwš* “ambrosia / çok lezzetli yiyecek veya içki”
(Gharib, 1995, 246)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
nwš		nwš ⁴⁷	<i>noš</i>	甘露味 <i>gan lu wei</i>	tatlı, sevimli

Sözcük, Soğdca “çok lezzetli yiyecek veya içki” anlamındadır. Uygurcada ise *noš* sözcüğü genelde Türkçe *tatig* sözcüğü ile *noš tatig* ikilemesini oluşturmakta ve “tatlı, sevimli” (AYS IV 905, AYS VI 331) anlamında kullanılmaktadır. Ancak aşağıdaki örnek cümlede görüldüğü üzere *noš* sözcüğünün Soğdca olduğu gibi “çok lezzetli yiyecek veya içki” anlamı da söz konusudur. Ayrıca imla açısından incelendiğinde ise sözcüğün Soğdca ile ortak harf çevrimine (*nwš*) sahip olduğu görülmektedir.

⁴⁶ Petersburg yazması, AYS 428⁷

⁴⁷ Petersburg yazması, AYS 432¹²

noş teg tatıglıg yagmur suvın yagıtıp yalanukların nızvani otın öçürür siz / (Tanrım siz) noş gibi tatlı yağmur suyunu yağdırır, canlı varlıkların hırs ateşini söndürürsünüz (Tekin, 1993, 24).

2.15. pra < Sğd. *pr'*(⁵⁰) “banner / bayrak, sancak” (Gharib, 1995, 278)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
<i>pr'</i> (⁵⁰)		<i>pr'</i> ⁴⁸	<i>pra</i>	蓋 <i>gai</i> ⁴⁹	gölgelik, küçük çardak

Soğdcada “bayrak” anlamında kullanılan *pra* sözcüğü, Uygurcada çoğunlukla *kuşatre* “şemsiye” (< Skr. *chattra*⁵⁰) sözcüğü ile birlikte kullanılmakta ve *pra kuşatre* “gölgelik, sayeban” (Ölmez, 2017, 284) ikilemesini oluşturmaktadır. *Pra* sözcüğünün Çince denkliği olan 蓋 *gai* “şapka; şemsiye veya herhangi bir örtü, Budanın gölgeliği” (Soothill, 1937, 428a) anlamındadır. Ayrıca imla açısından incelendiğinde ise sözcüğün Soğdca ile ortak harf çevrimine (*pr'*) sahip olduğu görülmektedir.

tüü törlüg adrok adrok yıd yıpar hua çäçäklär ärdinilig toglar pra kuşatreler üzä tapıg udug ağır ayag kılıp... / çeşit çeşit, farklı farklı kokulu çiçekler, cevherler, tuğlar, gölgeliklerle saygı gösterip... (AYS IV 324₁₉₋₂₂).

2.16. sarvag < Sğd. *s'r'βγ ~ s'rβwγ ~ s'rb'γ ~ s'rβγ* “tower / kule” (Gharib, 1995, 351)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
<i>s'r'βγ ~ s'rβwγ ~ s'rb'γ ~ s'rβγ</i>		<i>s'rv'q</i> ⁵¹	<i>sarvag</i>	殿 ⁵² <i>dian</i>	saray

⁴⁸ Petersburg yazması, AYS 416₇

⁴⁹ Taisho, Cilt 16, Nr. 665, 428b14

⁵⁰ *kuşatre* < Skr. *chattra* “şemsiye” için bk. BT XVIII 212, *pra* [*kuşatre*] “with banners, canopies” için ayrıca bk. Aydemir, 2013, 318.

⁵¹ RM 518₂₂

⁵² Taisho: 439b7, 殿 *dian* “saray; tapınak” Giles 11202.

Sarvag sözcüğü, Soğdcada “kale” anlamında iken Uygurcada “saray” (DTS 490a) anlamında kullanılmaktadır ve sözcüğün Soğdcada *s'r'βγ* ~ *s'rβwγ* ~ *s'rβγ* ~ *s'rb'γ* şeklinde farklı yazımları söz konusudur; ancak Soğdca *s'rb'γ* ünlüler bakımından Uygurca *s'rv'q* ile örtüşmektedir.

aṭi kötrülmiš ayagka tägimlig täñrim m(ä)n ärsär tagdın yıñak vayşiravani m(a)harančnıñ đanavati atl(i)g balıñıya yakın(a)ya supuşıpi atl(i)g yemişlikintä yeti ärdinin etiglig puşpek atlıg sarvagınta turu täginür män / Adı yüce saygıdeğer efendim, ben, kuzeydeki Vayşiravani hükümdarın Danavati adlı kentinin hemen yakınındaki Supuşıpi adlı meyveliginde yedi mücevherle bezenmiş Puşpek adlı sarayında ikamet ediyorum (AY VIII 267⁴⁵⁸⁻⁴⁶⁵).

2.17. *şamnanč* < Sğd. *šmn'nč* “nun / rahibe” (Gharib, 1995, 375)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
šmn'nč		š'mn'nč ⁵³	<i>şamnanč</i>	苾芻尼 <i>bi chu ni</i> ⁵⁴	rahibe

“Rahibe” anlamındaki *şamnanč* (DTS 520a) sözcüğü için Tokyürek (2019, 229) şunları aktarmaktadır: “‘Rahibe’ anlamındaki terim, yirmi ve daha büyük yaştaki rahibeler için kullanılır. Dünyevi hayattan vazgeçerek kendisini manastır kurallarına ve Budizme adayan kadın keşişe denir.” Ayrıca imla açısından incelendiğinde sözcüğün Soğdcada *šmn'nč*, Uygurcada *š'mn'nč* biçiminde olduğu görülmektedir yani sözcük, Uygurcaya geçerken söz başındaki iki ünsüz arasına *elif* harfi eklenmiştir.

kuanşı im pusar ol tınlıglarka toyın şamnanč upaşe upa-sančlar körkin körtgürü nomlayur kutgarur / Kuanşı im pusar o canlı varlıklara brahmanlar (rahip, rahibe, mümin, mümine) kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır (Tekin, 1993, 15).

⁵³ Petersburg yazması, AYS 422₁₁

⁵⁴ Taisho, Cilt 16, Nr. 665, 428c28

2.18. š(i)mnu < Sgd. *šmnw* “demon, Ahriman / şeytan, zerdüştlük dininde kötülük ve karanlık tanrısı” (Gharib, 1995, 375)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
šmnw		šmnw ⁵⁵	š(i)mnu	魔 mo	şeytan

Uygurca *š(i)mnu* sözcüğünün, *šumnu* okuyuşu ve Sanskritçe *Māra* “öldürme, yıkma, şeytan, yıkıcı, rahatsız etme, engelleme, şehvet, günah ve ölüm tanrısı” anlamı için bk. Tokyürek, 2019, 393. Ayrıca imla açısından incelendiğinde sözcüğün Soğdca ile ortak harf çevrimine (*šmnu*) sahip olduğu görülmektedir.

bo buyan üzä alku tnl(i)glar š(i)mnuu utmakları yegätmäkläri bolzun / Bu erdemle bütün canlılar şeytanı yenebilsin (BT VIII 64₄₈₉₋₄₉₀).

2.19. šük < Sgd. *šwk* “silent, speechless / sessiz, sakın” (Gharib, 1995, 377)

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
šwk		šwk ⁵⁶	šük	止 zhi ⁵⁷	sessiz, sakın, hareketsiz

“Sessiz, sakın; hareketsiz, kıpırdamadan” anlamına gelen *šük* (DTS 525a, ED 867b) sözcüğünün, Soğdca ile ortak harf çevrimine (*šwk*) sahip olduğu görülmektedir.

bo y(a)rılıgı ešidip közintä isig yaşı tökülü busuşlug kadgulugın yıglayu ağızı kurup tili tamgaki katıp sav sözläyü umadın kiginč bermädin šük turtı / Bu buyruğu işitince gözlerinden sıcak yaşlar dökülerek hüznle₂ ağlayarak ağızı kuruyup dili damağına yapışıp söz söyleyemedi sessizce durdu (AYS_Aç Bars 100₄₄₅₋₄₄₉).

⁵⁵ RM 172₁₇

⁵⁶ RM 624₁₂

⁵⁷ BT XXV 408b, 止 zhi Giles 1837.

2.20. *tamu* < Sğd. *tm* “hell / cehennem” (Gharib, 1995, 387) .

Soğdca	Uygurca Yazma	Uygurca Harf Çevrimi	Uygurca Yazı Çevrimi	Çince	Anlam
tm		t'mw ⁵⁸	tamu	地獄 <i>di yu</i>	cehennem

“Cehennem” anlamındaki *tamu* (DTS 531a, ED 503a) sözcüğünün Soğdca *tm* Uygurcada *t'mw* biçiminde olduğu görülmektedir. Uygurcada, Soğdcadan farklı olarak söz içinde bir *elif* ve söz sonunda *vav* harfi görülmektedir.

tamu pret yılki aźunta özi kirip emgeklerinte ozgurur / Cehennemlikler (Skr. *naraka*) açlık çeken ruhlar (Skr. *preta*) ve hayvanlar (Skr. *tiryagyonı*) dünyasına girer, (onları acılarından kurtarır)⁵⁹ (Tekin, 1993, 17).

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Soğdca bazı sözcüklerin Eski Uygurcadaki imlası ile ilgili bazı çıkarımlar elde edilmiştir. Bu çıkarımlar, yukarıda ele alınan yirmi sözcük ile sınırlandırılmıştır ve şu şekilde özetlenebilir:

- Soğdca ve Uygurcada çoğunlukla sözcüklerin ortak harf çevrimine sahip olduğu görülmektedir: Sğd. 'zrw' > Uyg. 'zrw (*āzrua*), Sğd. nwm > Uyg. nwm (*nom*), Sğd. nwš > Uyg. nwš (*noš*), Sğd. pr^(˙) > Uyg. pr' (*pra*), Sğd. šmnw > Uyg. šmnw (*š(i)mnu*), Sğd. šwk > Uyg. šwk (*šük*).
- Soğdcada ilk hecede yer alan iki ünsüz arasındaki *elif* genelde yazılmazken Uygurcada çoğunlukla yazıldığı gözlenmektedir: Sğd. knō > Uyg. k'nt (*kānt*), Sğd. šmn'nč > Uyg. š'mn'nč (*šamnanč*),

⁵⁸ Petersburg yazması, AYS 4217

⁵⁹ Söz konusu cümlede; cehennem, açlık ruhu, hayvan olmak gibi üç kötü yoldan bahsederken oluşturulan dinî terminolojide üç farklı dilden unsurlar görülmektedir: Soğdcadan alıntı *tamu*, Sanskritçeden alıntı *pret* < Skr. *preta* “açlık ruhu” ve Türkçe *yılki*.

Sğd. tm > Uyg. t'mw (*tamu*).

- Hem Soğdcada hem de Uygurcada bazı sözcüklerin yazımı varyantlıdır: *avtadan*: Sğd. 'βt'δ'n ~ 'ft'δ'n > Uyg. 'vt'd'n ~ 'pyd't'n, *ažun*: Sğd. ''jwn ~ ''zwn ~ ''žwn ~ 'z'wnh > Uyg. ''šwn, ''šwnt', ''žwn, ''zwn, ''šwñ, ''žwn, *frešti*: Sğd. fryšt' ~ βryšty > Uyg. pryšty ~ vryšty.

- Her dilin kendine özgü birtakım ses bilgisi kuralları vardır, bu nedenle Soğdcadan alıntılanan sözcükler de Uygurcanın ses, yazım yapısına uygun hale getirilmiştir ve sözcüğe bazen ünlü eklenebileceği gibi bazen sözcüğün ünlüsü de değiştirilmiştir: Sğd. xwrmzt' > Uyg. qwrmwz t' (*hormuzta*), Sğd. myd'k(k) > Uy. mydyk (*midik*), Sğd. dyōm > Uyg. dytym ~ tydym (*didim*)

- Soğdca sözcükler Uygurcada genelde dinî terminoloji içerisinde kullanılmıştır: *avtadan*, *āzrua*, *frešti*, *hormuzta*, *nom*, *šamnanč*, *š(i)mnu*, *tamu*.

- Soğdca sözcüklerin çoğunlukla bazen Türkçe bazen de Çince, Sanskritçe gibi başka bir dilden alıntı sözcüklerle ikileme oluşturdukları görülmektedir: *avant tıtag* “neden”, *didim psak* “taç”, *gav g(o)ronč* “inek panzehir taşı”, *kānt suzak* “şehir ve köy”, *kānt uluş* “şehir başkent”, *noš tatıg* “tatlı, sevimli”, *midik prtagčan* “sıradan”, *pra kušatre* “gölgelik”, *toyın dentar* “keşiş, din adamı”.

Kısaltmalar

AYS I: bk. Zieme, P. 1996, **AYS IV.:** bk. Tokyürek, H. 2018, **AYS VI:** bk. Ayazlı, Ö. 2012, **AYS VII:** bk. Çetin, E. 2012, **AYS VIII:** bk. Çetin, E. 2017, **AYS_Aç Bars:** bk. Gulcalı, Z. 2013, **B:** Budizm, **BT I:** Hazai, G., Zieme P. 1971, **BT III:** bk. Semih T. 1974, **BT V:** bk. Zieme, P. 1975, **BT VII:** bk. Kara G., Zieme, P. 1976, **BT VIII:** bk. Kara G., Zieme, P. 1977, **BT XIII:** bk. Zieme, P. 1985, **BT XXV:** bk. Wilkens, J. 2007, **DKPAM:** bk. Elmalı, M. 2016, **DTS:** Nadelyayev, V. M vd. 1969, **ED:** bk. Clauson, G. 1972, **EUN:** bk. Zieme, P. 1984, **EUygDD:** bk. Ayazlı, 2016,

Hochz: bk. Zieme, P. 1981, **KT:** Kül Tegin, **M:** Manihaizm, **M III:** Le Coq, A. von. 1922, **RM:** bk. Radloff, W., Malov, S. Ye. 1913, **Sğd.:** Soğdca, **Skr.:** Sanskritçe, **U II:** bk. Müller, F. W. K. 1911, **UW:** bk. Röhrborn, 1988, **UW N I:** bk. Röhrborn, 2015, **UW N II:** bk. Röhrborn, 2017, **Uyg.:** Uygurca, **Xuanzang VIII:** bk. Röhrborn, K. 1996.

KAYNAKÇA

- Avery, R., Bezmez, S., Edmonds, A. G., Yaylalı, M. (2002). *Redhouse English-Turkish Dictionary*. (34. baskı) İstanbul: Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A. Ş.
- Ayazlı, Ö., Ölmez M. (2011). “Eski Uygurca Metinlerin Transkripsiyonunda Kullanılan Yöntemler ve İşaretler”. *Orta Asya'dan Anadolu'ya Alfabeler 29-30 Mayıs 2007, Eskişehir Bildiriler*. İstanbul, 43-83.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap. Karşılaştırmalı Metin Yayımları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Sözcük Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydemir, H. (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap. Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Çetin, E. (2017). *Altun Yaruk Sekizinci Kitap. Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*. Adana: Karahan Kitabevi.
- “Digital Turfan Archive”. <<http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/index.html>> [Erişim Tarihi: 22.06.2020].

- Elmalı, Murat (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbası)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhang Publications.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English Dictionary*. Second Edition, Revised & Enlarged. Shanghai, China and London.
- Gulcalı, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars Hikâyesi"*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hazai, G., Zieme P. (1971). *Fragmente der uigurischen version des "Jin'gangjing mit den Gathas des Meister Fu"*. Berliner Turfantexte I, Berlin: Akademie Verlag.
- Kara, G., Zieme, P. (1976). *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung: Berliner Turfantexte VII*, Berlin: Akademie Verlag.
- Kara, G., Zieme, P. (1977). *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti*: Berliner Turfantexte VIII, Berlin: Akademie Verlag.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Le Coq, A. von. (1922). *Türkische Manichaica aus Chotcho III*. Berlin: APAW. Phil.-hist. Kl.: 2. [Tıpkıbasım: SEDTF 1, 465-511].
- Mackerras, C. (2002). "Uygurlar". *Erken İç Asya Tarihi*. (Der. Denis Sinor) (Çev. Şinasi Tekin). İstanbul: İletişim Yayınları, 425-449.
- Müller, F. W. K. (1911). *Uigurica II*. Berlin: Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Cl. 1910, 3.
- Nadelyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R., Şçerbak, A.M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: Nauka.
- Ölmez, M., Röhrborn K. (2001). *Xuanzangs Leben und Werk. Teil 7. Die alttürkische Xuanzang-Biographie III. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain*. herausgegeben, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- Ölmez, M. (2012). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi. Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları. Metin-Çeviri-Sözlük*. Ankara: BilgeSu.
- Ölmez, M. (2017). "Eski Uygurca İkillemeler Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Cilt. 65, Sayı 2, 243-311.
- Ölmez, M. (2018). *Uygur Hakanlığı Yazıtları*. Ankara: BilgeSu.
- Ölmez, M. (2020). "Türklerden Kalma En Eski Yazıtların Dili Çözüldü". *Yüksek Öğretim Dergisi* (15), 25-31.
- Önen, Y., Şanbey, C. Z. (1993). *Almanca-Türkçe Sözlük*. (Baskıya Hazırlayan: Vural Ülkü). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbay, B. (2014). *Huastuanıft. Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özönder, F. S. (1998). *Sthiramati'nin Vasubandhu'nun Abhidharmakośāśāstra'sına yazdığı tefsirin ETÜ. Tercümesi. Abidarim kunligkoşavarti şastirtaki çinkirtü yörgümleriniñ kingürüsü'nden Üç İtigsizler Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks-XXX Levha*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Radloff, W., Malov, S. E. (1913-1917). *Suvarnaprabhāsa (Sutra zolotogo bleska)*. Sanktpeterburg. Tekst' uygurskoy redaktsii. I-IV. Petersburg: Bibliotheca Buddhica [I-II: 1913, III-IV: 1914; V-VI: 1915; VII-VIII: 1917]
- Röhrborn, K. (1988). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Lieferung 4. asankelig-ayat-. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (1991). *Xuanzangs Leben und Werk. Teil 3: Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von A. von Gabain*. herausgegeben, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Röhrborn, K. (1996). *Xuanzangs Leben und Werk. Teil 5. Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain*. herausgegeben, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien II. Nomina-Pronomina-Partikeln Band I: a-asvık*. Neubearbeitung,

- Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien II. Nomina-Pronomina-Partikeln Band 2: aş-üzük*. Neubearbeitung, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Sims-Williams, N., *The Sogdian Influencers on the Silk Road*, “Sogdian Language and Its Script” <https://sogdians.si.edu/sidebars/sogdian-language/> [Erişim Tarihi: 21.06.2020].
- Soothill, W. E., Hodous, L. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 大正新脩大藏經 *Taishō shinshū daizōkyō* (1924-1935). (hrsg. von 高楠 順次郎 Takakusu Junjirō, Watanabe Kaigyoku). Tokyo.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit: Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram (Burkancılığın Vaibhasika Tarikatına Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (1993). *Uygurca Metinler I. Kuanşi İm Pular (Ses İşiten İlah)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T., Ölmez, M. (2003). *Türk Dilleri Giriş*. (2. bs.), İstanbul: Dil ve Edebiyat Dizisi 2.
- Tezcan, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra*. Berliner Turfan-texte III, Berlin: Akademie Verlag
- Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegziñç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Mani-haizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkins, J. (2001). *Die drei Körper des Buddha (trikāya). Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur) eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin, St Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Berliner Turfan-texte XXI, Turnhout: Brepols.

- Wilkins, J. (2007). *Das Buch von der Sündentilgung Teil 2. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılguluk Nom Bitig*. Berliner Turfantexte XXV, Turnhout: Brepols.
- Wilkins, J. (2016). “Buddhism in the West Uyghur Kingdom and Beyond”. *Transfer of Buddhism Across Central Asian Networks (7th to 13th Centuries)*. (Ed. Carmen Meinert). Leiden/Boston: Brill, 191-249.
- Zieme, P. (1975). *Manichäisch-türkische Texte*. Texte, Übersetzung, Anmerkungen. Berliner TurfanTexte V, Berlin: Akademie Verlag.
- Zieme, P. (1981). “Ein Hochzeitssegen uigurischer Christen”. *Scholia. Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde*. VSUA 14, 221-232.
- Zieme, P. (1984). “Zur Verwendung der Brāhmī-Schrift bei den Uiguren” (Anhang: Ein uigurischer Neujahrssegen: 337-346)”. *Altorientalische Forschungen* 11, 331-346.
- Zieme, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berliner Turfantexte XIII, Berlin: Akademie Verlag.
- Zieme, P. (1996). *Altun Yaruk Sudur. Vorworte und das erste Buch*. Berliner Turfantexte XVIII, Turnhout: Brepols.